

MAMLAKATIMIZDA TARIXIY OBYEKTЛАRNI ASRASH VA ULARDA TURIZM SOHASINI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

Murod Allayev

IIV Qashqadaryo akademik litseyi

Huquqiy va ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasi boshlig'i

Annotatsiya. *Ushbu maqolada O'zbekiston madaniy meros ob'yektlarini asrab-avaylash bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlar va turizm sohasini rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *Shahrisabz, Arxitektura va shaharsozlik, Butunjahon merosi, Arxeologiya merosi, Madaniy meros, "Me'mor" ta'mirlash uyushmasi, O'zbekturizm, turizm sohasi, rekonstruksiya.*

Annotation. *This article analyzes the ongoing efforts to preserve cultural heritage sites in Uzbekistan and the opportunities for developing the tourism sector.*

Key words: *Shakhrisabz, Architecture and Urban Planning, World Heritage, Archaeological Heritage, Cultural Heritage, "Me'mor" Restoration Association, O'zbekturizm, Tourism Sector, Reconstruction.*

KIRISH. Mustaqillikning dastlabki-yillaridan boshlab, O'zbekiston hukumatining ustuvor yo'nalishlaridan biri tarixiy shaharlar va obidalarni asrab-avaylash va tiklash bo'ldi. Buyuk davlat va jamoat arboblari, allomalar yubileyleri munosabati bilan keng ko'lamda ta'mirlash va rekonstruksiya ishlari amalga oshirildi. Bu jarayonda nafaqat obidalarni asl holiga qaytarish, balki ularni kelajak avlodlar uchun saqlab qolishga ham alohida e'tibor qaratildi. Jahon miqyosida madaniy meros ob'yektlarini himoya qilishga bo'lgan e'tibor ortib borishi O'zbekistonga YUNESKO bilan hamkorlikni kuchaytirishga turtki bo'ldi.

1992-yil 27 iyulda O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti "O'zbekturizm" milliy kompaniyasini tashkil qilish to'g'risida"gi farmonga imzo chekdi va aynan shu-yilning 20 oktyabrida Vazirlar Mahkamasining 424-sonli qarori

asosida Dastur qabul qilindi. Bu milliy turizmni tashkil qilish uchun asos bo'ldi [1]. 1993-yil O'zbekiston 120 dan ortiq davlatni birlashtirgan Jahon turistik tashkiloti (VTO)ga a'zo bo'ldi.

Madaniyat ishlari vazirligi qoshidagi Yodgorliklarni saqlash bosh boshqarmasi tomonidan 1992-yilda Madaniy merosni asrash to'g'ridagi qonun ishlab chiqildi [3] va O'zNIPI instituti va "Me'mor" ta'mirlash uyushmasiga ta'mirlash va tiklash ishlari yuklatildi.

ADABIYOTLAR TAHLILI. Tarixiy va madaniy yodgorliklar O'zbekiston Respublikasining "Madaniy meros ob'yektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida"gi qonuni bilan huquqiy muhofazaga olingan. Qolaversa, bir qator huquqiy hujjatlar ham qabul qilinmoqdaki, ular obidalarining tiklanishiga, qayta chiroy ochishiga sabab bo'ldi.

O'zbekiston tarixiy-madaniy meros bo'yicha xalqaro qonunlar, konvensiyalarni o'rganish va qabul qilishga alohida e'tibor qaratdi. Hozirgi kunda O'zbekiston bo'yicha to'rtta madaniy-tarixiy ob'yekt – Xiva shahridagi Ichan qal'a 1991-yilda, Buxoro shahrining tarixiy markazi 1993-yilda, Shahrisabz shahridagi Amir Temur va temuriylar davri me'moriy yodgorliklari 2000-yilda, Samarqand shahrining tarixiy yodgorliklari 2001-yilda YUNESKOning "Butunjahon tarixiy-madaniy merosi" ro'yxatiga kiritildi. Samarqand shahri "The Huffigton Post" internet nashri tomonidan inson o'z umri davomida hech bo'lmasa bir marta borib ko'rishi shart bo'lgan dunyodagi 50 shahardan biri sifatida e'tirof etilgan.

1992-yili O'zbekiston va Turkiya davlatlari hukumatlari tuzgan o'zaro shartnomaga muvofiq madaniy aloqalarni yanada kuchaytirish maqsadida Turkiyadan bir guruh kishilar respublikamizga tashrif buyurishdi. Ulardan Turkiya Respublikasi Madaniyat vazirining o'rinbosari Yahyo Oqsuybey, vazirlik bosh boshqarmasi boshlig'i Ilxon Shamshekbey, vazirlikning mas'ul xodimlari Dug'on Chevekbey, Murdjella Kaxverknlar Qashqadaryo viloyatida ham mehmon bo'lishdi. Ular viloyat madaniyat boshqarmasi boshlig'i Mamatqul Rajabov hamrohligida viloyat musiqali drama teatriga tashrif buyurishdi, xalq og'zaki ijodining ravnaq

topishiga munosib hissa qo'shib kelayotgan ayrim baxshilarning chiqishlarini tingladi, amaliy san'atimiz namunalari, tarixiy va madaniy yodgorliklarimiz bilan yaqindan tanishdilar. Shuningdek, ikki mamlakat vakillari o'rtasida tarixiy yodgorliklarni ta'mirlash sohasida hamkorlik aloqalarini o'rnatishga kelishib olindi.

1972-yilda YUNESKO tomonidan qabul qilingan rezolyutsiya va 1983-yilda BMT tomonidan belgilangan "Yodgorliklar va tarixiy joylarni asrash xalqaro kuni" O'zbekiston uchun madaniy merosni saqlash bo'yicha xalqaro standartlarni qo'llashga turtki bo'ldi. O'zbekiston bir qator tarixiy shaharlari va obidalar majmuasini YUNESKOning "Butunjahon madaniy va tabiiy merosi" ro'yxatiga kiritishga muvaffaq bo'ldi. Xiva Ichan-Qal'asi (1991), Buxoro tarixiy markazi (1993), Shahrisabzdagi Amir Temur va Temuriylar davri me'moriy yodgorliklari (2000) va Samarqand tarixiy yodgorliklari (2001) shu ro'yxatga kiritilgan. Samarqandning "Butunjahon merosi" ro'yxatiga kiritilishi uning jahon miqyosidagi ahamiyatini yanada oshirdi va sayyohlik salohiyatini kengaytirdi. Samarqandning dunyodagi eng go'zal shaharlar qatoriga kiritilishi esa uning turizm sohasidagi o'rnini yanada mustahkamladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI. O'zbekiston madaniy meros obyektlarini turizm sohasida qo'llash orqali iqtisodiy rivojlanishga erishishga harakat qilmoqda. "O'zbekturizm" milliy kompaniyasining tashkil etilishi (1992) va Jahon turizm tashkilotiga a'zo bo'lish (1993) turizm sohasini rivojlantirish uchun muhim qadamlar bo'ldi. Tarixiy obidalarni ta'mirlash va tiklash ishlari turizm infratuzilmasini yaxshilash bilan birga amalga oshirilmoqda. Mehmonxonalar, transport va boshqa xizmatlarning rivojlanishi sayyohlar uchun qulay shart-sharoitlar yaratishga qaratilgan.

1997-yilning to'qqiz oyi mobaynida Xiva va Buxoro shaharlarining 2500-yillik yubileylariga tayyorgarlik ko'rish munosabati bilan tarix va madaniyat yodgorliklarida davlat byudjeti hisobidan 259,1 mln so'mlik ta'mirlash-tiklash ishlari amalga oshirildi. Bu mablag'ning 74 mln. so'mi Xiva, 185,1 mln. so'mi Buxoro shahridagi obyektlar uchun sarf qilindi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA. O‘zbekistonda sohani rivojlantirishning huquqiy asoslari ishlab chiqilib, amaliyotga tatbiq etib borildi. 1995-yili “Arxitektura va shaharsozlik” bo‘yicha qonun qabul qilindi. Ushbu yangi qonunga muvofiq tarixni, madaniy boyliklarni, iqlimni, hududimizga xos bo‘lgan holatlarni e‘tiborga olgan holda 148 ta milliy-davlat “Qurilish me‘yorlari va qoidalari” ishlab chiqildi va hayotga tatbiq etib borildi. Tarixiy va madaniy yodgorliklar O‘zbekiston Respublikasining “Madaniy meros ob‘yektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to‘g‘risida”gi hamda “Arxeologiya merosi ob‘yektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to‘g‘risida”gi qonunlari bilan huquqiy muhofazaga olingan.

1996-yil aprel oyida O‘zbekiston “Butunjahon madaniyat va tabiat merosini saqlash konvensiyasi”ga qabul qilindi. Mazkur konvensiyaning umuminsoniy ahamiyatga ega bo‘lgan boyliklarini hisobga olish “Butunjahon merosi ro‘yxati”ga 1996-yil iyun oyida respublikaning 22 ta tarixiy yodgorligi ro‘yxati yuborildi. O‘zbekiston Respublikasi YUNESKO tashkilotining teng huquqli a‘zosi sifatida Xivadagi Ichanqal’a qo‘riqxonasi (1990) hamda Buxoroning tarixiy markazida (1993) joylashgan yodgorliklar, Shahrisabz shahridagi Amir Temur va temuriylar me‘moriy yodgorliklari (2001) va Samarqand shahri markazidagi tarixiy yodgorliklar (2002) Xalqaro jahon madaniy merosi qo‘mitasiga 13 ta mashhur yodgorliklar sifatida ro‘yxatga olindi.

1996-yil 14 martda Vazirlar Mahkamasining “Toshkentda O‘zbekiston Fanlar akademiyasi huzurida Temuriylar tarixi davlat muzeyini tashkil qilish bo‘yicha tadbirlarni amalga oshirish to‘g‘risida”gi hamda “Xalqaro Amir Temur jamg‘armasini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida”gi qarori qabul qilindi. 1996-yilning aprel oyida Parijda, YUNESKO qarorgohida Amir Temur tavalludining 660-yilligi keng nishonlandi. Eng quvonarlisi shundaki, 1996-yilning 26 aprelida “Amir Temur” ordenini ta’sis etish to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni qabul qilindi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 1996-yilning 28 avgustidagi farmoniga asosan Samarqand va Shahrisabz shaharlari Amir Temur ordeni bilan mukofotlandi. 1996-yilning 18 oktyabrida Toshkent shahrida Temuriylar tarixi davlat muzeyi

ochildi. Shu kuni Samarqand va Shahrisabzda ham Amir Temur haykallarining tantanali ochilish marosimi xalqaro miqyosda keng jamoatchilik o'rtasida tashkil etildi.

“O‘zbekiston Respublikasining shaharsozlik kodeksi” loyihasi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2000-yil 2 iyundagi farmoniga muvofiq ishlab chiqilib, unga shaharsozlik sohasini xalqaro darajaga ko‘tarish, shuningdek, aholi punktlarini rejalashtirish va qurishga, respublika hududlarini rejalashtirishga nisbatan shaharsozlik talablarining asosiy qoidalarini qonuniy ravishda mustahkamlash zaruratidan kelib chiqib yondashildi.

2001-yil 30-avgustda “Madaniy meros ob'yektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to‘g‘risida”gi yangi qonun qabul qilindi. Milliy qonunchilik tizimidagi ushbu ijobiy o‘zgarish sohada jadal sur'atlar bilan ish yuritish va respublikada mavjud madaniy meros ob'yektlarini hisobga olish, ularning texnik holatidan kelib chiqqan holda barcha imkoniyatlarni ishga solib, qurilish-ta'mirlash va bunyodkorlik ishlarini amalga oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratdi.

2002-yil 29-iyul kuni O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Madaniy meros ob'yektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanishni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 269-sonli qarori qabul qilindi.

Respublikada yetti mingdan ortiq yodgorliklar bo‘lib, ularning 2500 tasini arxitektura yodgorliklari tashkil etadi, 2700 dan ziyodi arxeologiya va 1000 dan ortiq mahobatli san'at yodgorliklari davlat himoyasiga olingan. Shundan kelib chiqib, O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A. Karimov tomonidan 2008-yil 7 avgustda imzolangan 938-sonli qaror asosida muqaddas qadamjolarni saqlash va obod etish xayriya jamg‘armasini tashkil etish borasida amalga oshirilayotgan ishlar naqadar muhim ekanligini ko‘rsatish mumkin.

1991 – 2009-yillar mobaynida turli mavzularda xalqaro miqyosda 25 ta tadbir o‘tkazildi. Bu tadbirlar respublikadagi shaharlar, tarixiy shaxslar hamda bevosita yoki bilvosita tarixiy-madaniy yodgorliklar bilan bog‘liq.

O'zbekistonning har bir hududi tarixiy jarayonlarda ishtirok etgan bo'lsa ham, bugungi kunda Qashqadaryo viloyatida jami 1321 ta moddiy-madaniy meros ob'yektlari mavjud bo'lib, shundan 1043 ta arxeologiya, 210 ta arxitektura, 43 ta monumental, 35 ta diqqatga sazovor joylar mavjud.

Ma'lumki, O'zbekistonda mavjud tarixiy obidalarining 411 tasi YUNESKO ro'yxatiga kiritilgan. Islom madaniyati obidalarini asrab-avaylash va tarixiy obidalariga boy davlat sifatida O'zbekiston 9-o'rinni egallab turibdi. Madaniy tarixiy ahamiyatga ega bo'lgan ob'yektlardan 545 tasi arxitektura, 575 tasi tarixiy, 1457 tasi san'at va 5500 dan ortig'ini arxeologik ob'yektlar tashkil etadi.

XULOSA. Jahon sayyohlik tashkiloti (YUNVTO)ning 2011-yil oktyabr oyida Janubiy Koreyada o'tgan Bosh assambleyasida O'zbekiston Respublikasi ikkinchi marta BMT Jahon sayyohlik tashkiloti Ijroiya kengashi a'zosi etib saylandi. Bu maqomga dunyoning kam sonli davlatlari sazovor bo'lgan. Mamlakatimizning ushbu tashkilotga a'zoligi doirasida va xalqaro maydonda tarixiy-madaniy merosimizni ommalashtirish, shuningdek, turizm industriyasini rivojlantirish maqsadida 2014--yilning iyun oyida Ispaniyaning Santyago-de-Kompostela shahrida bo'lib o'tgan BMT Jahon sayyohlik tashkiloti Ijroiya kengashining 98-sessiyasida Ijroiya kengashning navbatdagi 99-sessiyasini Samarqandda o'tkazish to'g'risidagi qaror qabul qilindi.

Bu xalqaro maydonda O'zbekiston obro'sining tobora oshib borayotganidan va mamlakatimizning ulkan sayyohlik salohiyati jahon hamjamiyati tomonidan yuksak e'tirof etilayotganidan yorqin dalolatdir [22]. O'zbekiston madaniy merosini asrab-avaylash va turizm sohasini rivojlantirishda xalqaro hamkorlik muhim rol o'ynaydi. Turkiya bilan hamkorlikda amalga oshirilayotgan loyihalar tarixiy obidalarni ta'mirlash va tiklash ishlarini yuqori sifatli amalga oshirishga yordam bermoqda. Bunday hamkorlik nafaqat moliyaviy yordamni, balki texnologik tajriba almashinuvini ham o'z ichiga oladi. Madaniy almashinuv dasturlari orqali O'zbekistonning madaniy merosini dunyoga targ'ib qilish imkoniyatlari kengaymoqda. O'zbekiston madaniy merosini asrab-avaylash va turizmni

rivojlantirish bo'yicha kelajakdagi rejalar quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirilishi mumkin:

- zamonaviy texnologiyalarni qo'llash orqali obidalarni saqlash va tiklash ishlarini yanada takomillashtirish

- turizm infratuzilmasini rivojlantirish va sayyohlar uchun qulay shart-sharoitlar yaratish

- madaniy meros ob'yektlarida zamonaviy turizm turlarining (ekoturizm, agroturizm va boshqalar) rivojlantirish

- madaniy merosni targ'ib qilish bo'yicha xalqaro hamkorlikni kuchaytirish

- yoshlar orasida vatanparvarlik va milliy g'urur tuyg'ularini tarbiyalashda madaniy merosni faol ishlatish.

O'zbekiston madaniy meros ob'yektlarini asrab-avayla sh va ular orqali turizmni rivojlantirish mamlakatning iqtisodiy va madaniy taraqqiyoti uchun muhim ahamiyatga ega. Davlat tomonidan amalga oshirilayotgan ishlar va xalqaro hamkorlik madaniy merosni saqlash va uni kelajak avlodlarga yetkazishga xizmat qiladi. Kelajakda turizm sohasini yanada rivojlantirish orqali O'zbekistonning jahondagi o'rnini mustahkamlash va mamlakat iqtisodiyotini diversifikatsiya qilish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-447-сонли “Ўзбектуризм” МКнинг ташкил этиш тўғрисида”ги фармони // Халқ сўзи, 1992 йил 27 июль.
2. Жаҳон Туризм Ташкилоти Бош Ассамблеясининг Бали шаҳрида (Индонезия) бўлиб ўтган мажлиси, 1993 йил. X сессия Манба: Основополагающие документы ЮНВТО. Том 1. Февраль, 2016. – С.19 – 21.
3. Ўз МА, М-7-фонд, 1-рўйхат, 61-иш, 162-варак
4. Ўз МА, М-1-фонд, 1-рўйхат, 9-иш, 14-варак
5. Жонимов Б. Халқимизнинг бебаҳо мулки // Қашқадарё, 2015 йил 18 апрель.
6. Савриев Ж. Навоий вилояти тарихий ёдгорликлари таъмирланишининг асосий йўналишлари (1991 – 2020 йиллар). Тарих фанлари бўйича фалсафа

доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Бухоро, 2020. – Б.21 – 22.

7. Манзунова Н. Ўзбекистоннинг сайёҳлик салоҳияти Японияда намоёниш этилмоқда // Қашқадарё, 2015 йил 29 сентябрь.

8. Маданий меросга бой ўлка // Қашқадарё ҳақиқати, 1992 йил 13 октябрь.

9. Савриев Ж. Навоий вилояти тарихий ёдгорликлари таъмирланишининг асосий йўналишлари (1991 – 2020 йиллар). Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Бухоро, 2020. – Б.23.

10. Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари миллий базаси маълумоти.

11. Ўз МА, М-7-фонд, 1-рўйхат, 369-иш, 81-варақ.

12. Ҳошимов М. ЮНЕСКО фаолиятида диний бағрикенглик тамойиллари (Ўзбекистон Республикаси мисолида). Тарих фан. номз. дисс... автореф. – Тошкент: Тошкент ислом университети, 2009. – Б.11 – 13.

13. Мансуров Р. Меъморий ёдгорликларни сақлаш ва таъмирлаш // Мозийдан садо, 2004 йил 3-сон. – Б.4 – 5.

14. Примова З. Йиллар ўтса-да унутилмайди // Кеш, 2014 йил 14 октябрь.

15. Абриев Р. Мустақиллик йиллари Ўзбекистонда тарихий-меъморий обидаларни таъмирлаш ва қайта тиклаш тарихи (Зарфашон воҳаси мисолида). Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Т., 2018. – Б.16.

16. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2002 й., 14-сон, 113-модда.

17. Бағрикенглик – барқарорлик ва тараққиёт омили / Масъул муҳаррир А.Ачилдиев. – Т.: Тошкент ислом университети нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2007. – Б. 11-32.

18. Каримов И.А. “Тарихий хотира ва инсон омили – буюк келажакимизнинг гаровидир” рисоласини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма. – Тошкент. 2012. – Б.89 – 90.

19. Ўзбекистан Республикаси Президенти ҳамда Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланган қарор ва фармонлар ижроси юзасидан Қашқадарё вилоятининг туризм соҳасида эришилган натижалар тўғрисида маълумот // Қашқадарё вилояти маданий мерос бошқармаси маълумоти, 2022 йил 14 март.
20. Ruziyeva D.I. Ways of development and promoting of cultural tourism in Uzbekistan // Economics and management: theory and practice: Collection of scientific articles. Vol. 2. - VerlagSWGimexGmbH, Nürnberg, Deutschland, 2014. - Pp. 99-102.
21. Джалилов О.З. Проблемы и перспективы развития историко-культурного туризма в Узбекистане (1991–2010 гг.). Автореф. дисс... канд. ист. наук. – Ташкент, 2011. – Б.4.
22. ЎзА. Самарқандда жаҳон сайёҳлик форуми // Қашқадарё, 2014 йил 4 октябрь
23. Умарова И. Самарқанд нуфузли анжуман мезбони // Қашқадарё, 2014 йил 6 сентябрь.